

Република България
ИКОНОМИЧЕСКИ
И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

А Н А Л И З

на тема

**„ПРОБЛЕМИ НА ПОЛАГАНЕТО И ЗАПЛАЩАНЕТО
НА НОЩНИЯ ТРУД В БЪЛГАРИЯ“**

(разработен по собствена инициатива)

София, 2020 г.

Икономическият и социален съвет на Република България включи в Плана за дейността си през 2020 г. разработване на анализ на тема „Проблеми на полагането и заплащането на нощния труд в България“.

Разработването на анализа бе разпределено на Комисията по социална политика и Комисията по труд, доходи, жизнено равнище и индустриални отношения. За водеща комисия по подготовката на проекта на анализа бе определена Комисията по социална политика и за докладчик - Димитър Манолов - член на ИСС от група 2 - синдикати.

На пленарна сесия от 17.07.2020 г. Икономическият и социален съвет прие анализа.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение.....	4
2. Насрещни интереси във връзка с нощния труд	4
3. Основни проблеми при полагането на нощен труд	7
4. Условия на полагане и заплащане на нощния труд в България	10
5. Политики и мерки във връзка с нощния труд в България	16

1. Въведение

- 1.1. Въпреки че естественото устройство на човешкия организъм предполага той да бъде активен през светлата част от денонощието и да възстановява силите си през тъмната част, нощният труд заема все по-важно място в обществения живот и полагането на такъв вид труд става все по-неизбежно – поради технологично непрекъсваеми процеси, глобална взаимосвързаност, градски начин на живот и др.
- 1.2. Целта на настоящия анализ е да изтъкне някои от основните специфики и проблеми на нощния труд, в т.ч. научно установени факти и обстоятелства, свързани с полагането на такъв вид труд, и да предложи мерки за ограничаване на някои от неблагоприятните последици, като държи сметка за икономическото развитие и преобладаващия обществен интерес.
- 1.3. Изложението проследява основните интереси, които следва да бъдат съпоставени при изясняване спецификите на нощния труд – като разкрива необходимостта от адаптиране на индустриалните отношения към спецификите на човешката биология. Разгледани са накратко някои от насрещните проблеми при полагането на нощен труд, като специално внимание е отделено на условията за полагане и заплащане на нощния труд в Република България. Акцент на анализа са предложените политики и мерки във връзка с нощния труд, между които и такива, насочени към преодоляване или ограничаване на някои от неблагоприятните последици от полагането на такъв вид труд.

2. Насрещни интереси във връзка с нощния труд

- 2.1. Естественият биологичен ритъм на човешкото тяло включва активен период през светлата част от денонощието и време за почивка и възстановяване през тъмната част от денонощието (във връзка с което са т.нар. циркадианни ритми)¹. Независимо че технологичното развитие и

1 Красавин В.А., Лебедев А.Н., Бодров В.А., Луговой Л.А., Доскин В.А. и др.: Биологические ритмы; 1976 г., Большая Медицинская Энциклопедия, т. 3, стр. 584; Vitaterna, MS: Overview of Circadian Rhythms; Alcohol Research and Health, 2001, vol.25 (2), p. 85-93; Johnson, C.: Chronobiology: Biological Timekeeping; 2004, Sunderland, Massachusetts, USA, Sinauer Associates, Inc., p. 67-105; вж. също в Wikipedia:
https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D1%80%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BD_%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%8A%D0%BC

урбанизацията позволяват разширяване на активния период и намаляване значението на природните фактори, човешката биология продължава да бъде ориентирана съгласно изконната природа на човешкия организъм и несъобразяването с тази природа може да доведе до редица негативни последици за човешкото здраве.²

- 2.2. Човешкото тяло е по-чувствително през нощта към смущения в околната среда, както и към някои тежки форми на организация на работата, и дългите периоди на нощен труд могат да са вредни за здравето на работещите и да застрашат безопасността на работното място.³ Това налага ограничаване продължителността на нощния труд⁴ и пренасочване на работещите нощем към подходяща дневна работа, ако възникнат здравословни проблеми.⁵ Положението на работещите нощем изисква привеждане равнището на опазване на безопасността и здравето в съответствие с естеството на тяхната работа и разработване и пускане в действие на ефикасни служби и средства за защита и профилактика.⁶
- 2.3. Независимо от горното обаче интензивното развитие на индустриалните отношения, технологиите и икономиката налага установяването на денонощен непрекъсваем ритъм на работа в много обществено значими дейности, което прави невъзможно или силно неоправдано от обществена, икономическа и техническа гледна точка спирането през нощта на редица дейности: здравеопазване, защита при бедствия и аварии, отбрана, охрана на обществения ред, транспорт, съобщения, енергетика, някои специфични производства, услуги и дейности.
- 2.4. Съществуват и специфични социални групи, които предпочитат да работят нощем: хора с „обърнат“ биологичен ритъм; такива, чиято дейност не е обвързана с конкретна част от денонощието, но изисква по-висока степен на уединение и концентрация; студенти, които не могат (не желаят) да отсъстват от учебните си занятия през деня; работещи основно дневна работа, които заработват допълнителни доходи през нощта; и други.⁷ С

2 Zelinski EL., Deibel SH., McDonald RJ.: The Trouble With Circadian Clock Dysfunction: Multiple Deleterious Effects on the Brain and Bbody; 2014, Neuroscience and Biobehavioral Reviews, vol. 40 (40), p. 80-101.

3 Директива 2003/88/ЕО, т. 7 от преамбюла.

4 Пак там, т. 8 от преамбюла.

5 Пак там, т. 9 от преамбюла.

6 Пак там, т. 10 от преамбюла.

7 Torpey, E.: Careers for Night Owls and Early Birds; 2015, U.S. Bureau of Labor Statistics.

урбанизацията и развитието на градския начин на живот такива специфични социални групи играят все по-важна роля в обществото.

- 2.5. Независимо от всичко обаче разминаването между естествените биологични потребности на човешкия организъм и широко установилите се стопански отношения извиква установяване на специфични стандарти при полагането на нощен труд, които да позволят поддържането на непрекъсваемите производства и дейности, от една страна, и опазването на здравето и качеството на живот на работещите нощем, от друга страна. Процесът на приспособяване трябва да държи сметка за живота и здравето на човека като най-висше благо, спрямо което и в услуга на което се организират стопанските отношения (в изпълнение на т.нар. Общ принцип на приспособяване на работата към работника⁸).
- 2.6. Съществуващите данни сочат, че в България нощен труд полагат **18%** (около **437** хил.) от работещите⁹, като тенденцията е техният брой да нараства (интензификация на производствата, обслужване на трансгранични дейности в други часови пояси, глобални и взаимосвързани процеси).
- 2.7. Поради естеството на човешкия организъм нощният труд не е равностоен на този, който се полага през светлата част на деня. Ето защо съществуват редица механизми за превенция на здравето на нощните работници¹⁰, за ограничаване

8 Директива 2003/88/ЕО, т. 11 от преамбюла, съгласно която организацията на труда по определен режим трябва да отчита общия принцип на адаптиране на работата към работника; в същия смисъл напр. чл. 4, ал. 3, т. 4 от ЗЗБУТ за приспособяването на работата към работещия, особено по отношение на проектирането на работните места, избора на работното оборудване, на работните и производствените методи, с цел облекчаване или премахване на монотонната работа, работата с наложен ритъм, както и за намаляване на въздействието им върху здравето на работещия.

9 По данни на Eurofound от Европейското проучване на условията на труд за 2015 г.; проучването е на този адрес:

https://www.eurofound.europa.eu/bg/data/european-working-conditions-survey?locale=BG&dataSource=EWCS2017NW&media=png&width=740&question=Q37a&plot=heatMap&countryGroup=linear&subset=agecat_3&subsetValue=All&answer=2--Once-or-more

10 В този смисъл напр. чл. 140а от КТ за задължителните предварителни и периодични медицински прегледи, и преместването на подходяща дневна работа при влошаване на здравословното състояние; чл. 140, ал. 3 от КТ за осигуряването на топла храна, ободряващи напитки и други облекчаващи условия; т. 15 от Приложението по чл. 8 от НУРИРВФТПВР за разработването на физиологични режими на труд и почивка при полагане на нощен труд; и др.

полагането на нощен труд¹¹, както и за по-високо заплащане на този вид труд.¹²

- 2.8. Независимо от нормативно въведените мерки за регулиране полагането на нощен труд обаче се наблюдават редица проблеми, свързани с опазване здравето на работещите¹³, приспособяване на работата към физиологичните особености на човешкия организъм¹⁴ и заплащане на нощния труд.¹⁵

3. Основни проблеми при полагането на нощен труд

- 3.1. Сред засегнатите от прилагането на нощен труд попадат преди всичко работещите в енергийния сектор, хотелиерството и общественото хранене, здравеопазването, индустриалните производства, транспорта и съобщенията, охраната на обществения ред, отбраната и защитата на населението при бедствия и аварии; както и членовете на техните семейства, които дори и да не полагат нощен труд, търпят последиците от нарушения дневно-нощен ритъм на своите близки (отсъствие от къщи в нормалните периоди за почивка, спане в активната част от деня след нощни смени и пр.).
- 3.2. Рисковете за здравето и безопасността при полагане на нощен труд могат да се разделят на такива, които са доказани от съвременната медицинска наука, и такива, които са вероятни¹⁶ (съществуват данни за тях, макар да не

11 В този смисъл напр. чл. 140, ал. 1 от КТ за нормалната продължителност на работното време през нощта в рамките на денонощието и в рамките на работната седмица; чл. 146, ал. 2 от КТ за допустимата продължителност на извънредния нощен труд; чл. 140, ал. 4 за забраната за полагане на нощен труд от някои категории работници и служители; и др.

12 В този смисъл напр. чл. 260 от КТ във връзка с чл. 8 и 9 от НСОПЗ за допълнителното трудово възнаграждение за нощен труд; както и редица постигнати колективни трудови договорености в тази посока.

13 По данни на Световната здравна организация, системното полагане на нощен труд може да доведе до сериозни увреждания на здравето, поради което този вид труд следва да бъде ограничен значително; вж. в тази връзка бел. 16, 17 и 18 по-долу.

14 В този смисъл напр. Общия принцип за адаптиране на работата към работника съгласно чл. 13 от Директива 2003/88/ЕО.

15 Така напр. през 1997 г. (когато МРЗ за страната е 45 лв.) е въведено допълнително възнаграждение за отработен час нощен труд 0,07 лв. – което се запазва следващите 10 години; през 2006 г. (когато МРЗ за страната е 160 лв.) е въведено допълнително възнаграждение за отработен час нощен труд 0,25 лв. (което е в сила и до днес, 11 години по-късно). Очевидна е системната девалвация на нощния труд (ако МРЗ се приеме като измерител за стойността на труда).

16 По данни, развити подробно от доц. д-р Катя Вангелова д.м., Национален център по общественото здраве и анализи (НЦОЗА) при МЗ, отдел „Здраве при

са еднозначни и категорични, и да продължават да са обект на изследване):

ДОКАЗАНИ РИСКОВЕ ОТ НОЩНИЯ ТРУД	ВЕРОЯТНИ РИСКОВЕ ОТ НОЩНИЯ ТРУД
-промени в циркадната система -проблеми със съня -ендокринни и метаболитни заболявания -сърдечно-съдови заболявания -стомашно-чревни заболявания	-злокачествени заболявания -въздействие върху имунната система -репродуктивни проблеми -психологични проблеми -когнитивни проблеми

3.3. Цитираните проблеми произтичат преди всичко от нарушенията на споменатите по-горе циркадианни ритми, отговорни за редица биологични показатели – физиологични, ендокринни, метаболитни, имунни и други. Някои показатели (мелатонин, кортизол, дълбока телесна температура и др.) имат стабилен циркадианен ритъм. Системното полагане на нощен труд може да доведе до десинхронизация на биологичните ритми с циркадианните ритми, десинхронизация на циркадианните ритми един спрямо друг и понижаване амплитудата на циркадианните ритми, от което следва влошаване качеството на съня и натрупване на умора. Сред най-тежките последици могат да се посочат затлъстяване, диабет, сърдечно-съдови и онкологични заболявания.

3.4. **Основни физиологични проблеми**, произтичащи от системното полагане на нощен труд:

3.4.1. нарушения в денонощните ритми;

3.4.2. влошаване на съня;

3.4.3. натрупване на умора.

3.5. **Основни здравни проблеми**, произтичащи от системното полагане на нощен труд:

3.5.1. **стомашно-чревни заболявания** (между 20 и 75% от нощните работници - диспепсия, парене в гърдите,

работа“; вж. в тази връзка разработката „Основни проблеми и препоръки за организация на сменната работа“, достъпна на този адрес: <https://ncpha.government.bg/files/smenna-rabota.pdf>

стомашни болки, къркорене, газове, констипация, диария, при 10 до 25% от дневните работници); на по-късен етап са възможни хроничен гастрит, язва, колит, гастродуоденит;

- 3.5.2. **сърдечно-съдови заболявания**¹⁷ (до 40% от нощните работници) инфаркт на миокарда, исхемична болест на сърцето, артериална хипертония);
- 3.5.3. **ендокринни и метаболитни заболявания**¹⁸ (3,5% от нощните работници - диабет, затлъстяване, метаболитен синдром, при 1,5% от дневните работници); диабет 2,1% при нощни работници при 0,9% при дневни работници;
- 3.5.4. **репродуктивни проблеми** (нарушения в менструалния цикъл, проблемна бременност, риск от спонтанен аборт, ниско тегло на новородените, недоносване на плода);
- 3.5.5. **хормон-зависими ракови заболявания**¹⁹ (сменната работа с нощни смени е призната от Международния институт за изучаване на рака през 2007 г. за вероятен канцероген тип 2А; рак на гърдата; рак на простатата);
- 3.5.6. **психологични проблеми** (хронична умора, нервност, тревожност, превъзбуда, сексуални проблеми, депресия, когнитивни проблеми).
- 3.6. **Рисковете за психическия и социален интегритет** при полагане на нощен труд могат да се разделят на общи,

17 Delezie J., Challet E.: Interactions Between Metabolism and Circadian Clocks: Reciprocal Disturbances; *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2011, vol. 1243 (1), p. 30-46.

18 Johnston JD.: Physiological Responses to Food Intake Throughout the Day; *Nutrition Research Reviews*, 2014, vol. 27 (1), p. 107-18.

19 Цекова, И., К. Вангелова. Риск от хормон-зависими ракови заболявания при сменна работа; *Здраве и безопасност при работа*, 2016; бр. 2 (1), стр. 21-31; също Lee HE., Lee J., Jang TW., Kim IA., Park J., Song J.: The Relationship Between Night Work and Breast Cancer; *Annals of Occupational and Environmental Medicine*, 2018, vol. 30, p. 1-7; също Fenga C.: Occupational Exposure and Risk of Breast Cancer (Review); *Biomedical Reports*, 2016, vol. 4, p. 282-292; също Blair A., Demers P., Hansen J., Pukkala E., Levi F., Brock T., et al.: Carcinogenicity of Shift-Work, Painting, and Fire-Fighting; 2007, 8, 1065-66; също Takala J.: Work-Related Cancer in EU; ETUI Forum, Brussels, 16.12.2016; също Ansiau D., Marquié JC., Tucker P., Folkard S.: Longitudinal Study of the Effects of Shift Work on Health; *Analyses of VISAT (ageing, health and work)*, data report, IOSH Research Committee, 2016; *Assessment of the Health Risks for Professionals Exposed to Atypical Working Hours, Especially Night Work*; ANSES opinion, Collective expert report, Scientific Edition, May 2016; също Ward EM., Germolec D., Kogevinas M., McCormick D., Vermeulen R., et al.: *Monographs on the Identification of Carcinogenic Hazards to Humans*, IARC, Lyon, *The Lancet Oncology*, vol. 124, 04.07.2019; също Zhang Y., Papantoniou K.: Carcinogenicity of Night Shift Work; *Lancet Oncol.* 2019; vol. 20, p. 1058-1059.

психологически и социални.²⁰ Може да се обобщи, че редовните нощни смени водят до трудности за работещите хора, за техните семейства, за работодателите и за обществото като цяло. Отсъствието на член от семейството в нощните часове нарушава функционирането на семейството. Материалните средства не са достатъчна компенсация за липсата от къщи.

3.6.1. **Общи проблеми**, произтичащи от системното полагане на нощен труд:

3.6.1.1. повишен трудов травматизъм;

3.6.1.2. повишена заболеваемост;

3.6.1.3. повишени отсъствия от работа;

3.6.1.4. повишено текучество на работната сила.

3.6.2. **Социални проблеми**, произтичащи от системното полагане на нощен труд:

3.6.2.1. системно отсъствие от семейството;

3.6.2.2. пропуски във възпитанието на децата (ефект на Долби);

3.6.2.3. ограничаване участието в празници и ритуали;

3.6.2.4. обедняване на социалните контакти;

3.6.2.5. нарушения в когнитивната сфера и психомоториката;

3.6.2.6. прояви на насилие;

3.6.2.7. завишено приемане на алкохол, цигари, психоактивни вещества;

3.6.2.8. социално отчуждаване;

3.6.2.9. установява се, че заплащането в повечето случаи е основен мотив²¹ за полагане на нощен труд – независимо от високия стрес, натрупваната умора, нарушенията на съня и др. Същевременно социалната подкрепа в труда се разпознава

20 По данни, развити подробно от доц. д-р Славка Калчева, Българска академия на науките.

21 По данни на д-р Джон Виоанти (Американската психологическа асоциация), извлечени в 23-годишно изследване на 861 хил. американски полицаи от щата Ню Йорк.

като основен фактор²² за снижаване на стреса на работното място;

3.6.2.10. когнитивната сфера и психомоториката запазват най-голяма стабилност при полагането на нощен труд от работещи с натрупан богат професионален опит и значителни професионални умения и изпитващи удовлетворение от работата си.

3.6.3. **Трудов травматизъм**, произтичащ от системното полагане на нощен труд:

3.6.3.1. Завишеният трудов травматизъм е сред основните проблеми, произтичащи от системното полагане на нощен труд. Установява се значително увеличаване на риска от грешка в периодите на нощта след полунощ при натрупване на **3** и повече последователни нощни смени и в часовете, отстоящи след последната физиологична почивка (т.нар. „релативен риск“ при полагането на нощен труд).²³ Препоръчва се нощните смени да бъдат ограничавани до **3** последователни и да са с по-чести и по-продължителни физиологични почивки, като полагането на такъв вид труд се прилага само тогава, когато е технически и организационно неизбежно (вж. в тази връзка **Приложение №1** по-долу).

4. Условия на полагане и заплащане на нощния труд в България

4.1. **Обхват.** Съществуващата нормативна уредба на нощния труд в нашата страна не обхваща в достатъчна степен всички работници и служители, полагащи такъв вид труд. Така например законовата уредба на нощния труд по отношение на държавните служители се ограничава единствено до декларираното право на тези служители да получават допълнително възнаграждение за полагането на такъв вид труд.²⁴ Сходно е положението на служителите към Министерството на вътрешните работи (с незначителни изключения²⁵), както и на тези към Министерството на отбраната (последните напълно изключени²⁶ от каквито и да

22 По данни от изследването на 128 медицински сестри от службите за Спешна помощ в Саудитска Арабия.

23 Folkard S., Tucker P.: Shiftwork, Safety and Productivity; Occup.Med. 2003; 53:95-101.

24 Вж. в тази връзка чл. 67, ал. 7, т. 1 от ЗДСл.

25 Вж. в тази връзка чл. 179, ал. 1; от ЗМВР; вж. също чл. 187, ал. 3, хипотеза четвърта от ЗМВР.

26 Единствено чл. 286, ал. 1, т. 1 от ЗОВСРБ предвижда осигуряването на „безплатна храна и ободряващи напитки или левовата им равностойност – при нощен труд и при извършване на дейности със специфичен характер“, но само

било благоприятстващи норми относно полагането на нощен труд). Напълно изключени от подобни благоприятстващи норми са също и служителите в Съдебната власт.

4.2. Продължителност

4.2.1. **Според синдикалните организации** съществуват определени несъответствия между българското трудово законодателство и установените европейски стандарти за допустимата продължителност на работното време (в т.ч. допустимата продължителност на нощния труд). Така например Кодексът на труда допуска **56-часова работна седмица** (при **48-часова базова продължителност** съгласно **Директива 2003/88/ЕО**)²⁷. Оттук следва, че съгласно българското трудово законодателство е допустимо в една работна седмица да бъдат положени до **4 - 5** нощни смени²⁸ – въпреки научно установените препоръки броят на нощните смени да не надхвърля **3** на седмица.²⁹ Допустимите референтни периоди за изчисляване на работното време (в т.ч. за изчисляване на положения нощен труд) по Кодекса на труда са **6-месечни** (при **4-месечни базови периоди** съгласно **Директива 2003/88/ЕО**). Това дава допълнителни възможности за натрупване на нощен труд в рамките на референтните периоди, което рефлектира върху циркадианните ритми, независимо от последващата (или предходната) почивка, следваща при тази форма на отчитане на работното време. Минимално допустимата междуседмична почивка по Кодекса на труда при промяна на смените е **24 часа** (при **35 часа базова продължителност** съгласно **Директива 2003/88/ЕО**)³⁰. Полагането на нощен труд (в т.ч. при сменен режим на работа) в българското трудово законодателство не се обуславя от ограничения³¹ и се предполага от субективното решение на работодателя и издадена от него заповед в този смисъл.

за цивилните служители.

27 Вж. в този смисъл констатациите по §4 във връзка с бел. 17 от Доклад СОМ(2017)254.

28 В този смисъл напр. т. 15, б. „е“ на приложението към чл. 8 от Наредба №15 от 31.05.1999 г.

29 Folkard S., Tucker P.: Shiftwork, Safety and Productivity; Occup.Med. 2003; 53:95-101.

30 Сравни чл. 153, ал. 3 от КТ с чл. 5, §1 от Директива 2003/88/ЕО. Чл. 5, §2 от Директивата допуска минимална междуседмична почивка 24 часа, „ако обективни, технически или условия във връзка с организацията на труда оправдават това“ – каквото изискване не е възпроизведено в българското законодателство.

31 Вж. в тази връзка чл. 17 от Директива 2003/88/ЕО; вж. в този смисъл и констатациите по §4 във връзка с бел. 19 от Доклад СОМ(2017)254.

4.2.2. **Според организациите на работодателите** с чл. **17**, т. **1** от **Директива 2003/88/ЕО** се въвежда пределна допустимост **52** работни часа седмично³², когато това е оправдано „поради специфичните характеристики на съответната дейност“, водещи до невъзможност продължителността на работното време да бъде измерена и/или определена предварително; или допускащи продължителността на работното време да се определя от самите работници; с чл. **19**, §**2** от Директивата се въвежда пределна допустимост **12**-месечни референтни периоди³³, когато това се налага „по обективни или технически съображения, или съображения, свързани с организацията на работа“, на база „колективни трудови договори или споразумения, сключени между социалните партньори“, а чл. **5**, §**2** от Директивата допуска минимална междуседмична почивка **24** часа, „ако обективни, технически или условия във връзка с организацията на труда оправдават това“.

4.3. **Превенция.** Въпреки че в българското трудово законодателство е предвидено задължително осигуряване на работещите с топла храна, ободряващи напитки и други облекчаващи условия за ефективно полагане на нощния труд³⁴; провеждане на предварителни и периодични медицински прегледи при полагане на нощен труд³⁵; и преместване на подходяща дневна работа или трудоустрояване при здравни противопоказания³⁶, може да се твърди, че съществуват редица слабости в практиката –

32 С чл. 17, т. 1 от Директива 2003/88/ЕО се въвежда пределна допустимост 52 работни часа седмично „поради специфичните характеристики на съответната дейност“, водещи до невъзможност продължителността на работното време да бъде измерена и/или определена предварително; или допускащи продължителността на работното време да се определя от самите работници – в т.ч. при ръководни кадри и такива с право на самостоятелно решение, семейни работници и такива, които извършват религиозни обреди; която пределна допустимост може да бъде въведена чрез дерогация, в сроковете на чл. 17, т. 5, §5 от Директивата.

33 С чл. 19, §2 от Директивата се въвежда пределна допустимост 12-месечни референтни периоди „по обективни или технически съображения, или съображения, свързани с организацията на работа“, на база „колективни трудови договори или споразумения, сключени между социалните партньори“, приложима до 01.08.2009 г. (чл. 17, §5, т. 7 във връзка с т. 2 от Директивата); след която дата се въвежда пределна допустимост 6-месечни референтни периоди, при спазване ограничителните условия на чл. 17, т. 3, б. „а“-„ж“ и т. 5, §1 и §7 от Директивата.

34 Вж. в тази връзка чл. 140, ал. 3 от КТ; сравни с чл. 3 от Наредба №11 от 21.12.2005 г. за определяне условията и реда за осигуряване на безплатна храна и/или добавки към нея; в същия смисъл напр. чл. 181, ал. 3, хипотеза втора от ЗМВР.

35 Вж. в тази връзка чл. 140а, ал. 2 и 3 от КТ.

36 Вж. в тази връзка чл. 140а, ал. 4 от КТ.

като напр. слабо покриване на нощните работници с дължимата топла храна, ободряващи напитки и други облекчаващи условия, формално и неефективно провеждане на медицински прегледи и оттам – несигурност в реализиране на правото на преместване на подходяща дневна работа или трудоустрояване при наличие на необходимост от това.

4.4. **Заплащане.** Заплащането на нощния труд в нашата страна продължава да е на изключително ниски нива, което не стимулира бизнеса да инвестира в иновации, ограничаващи полагането на такъв вид труд. За последен път на централно ниво минималните допълнителни възнаграждения за полагането на нощен труд са определени към края на **2006** г., когато минималната работна заплата за страната достига до **180 лв.**³⁷ Предложението на **КТ „Подкрепа“**³⁸ размерът на минималното допълнително възнаграждение да бъде обвързан в процентно съотношение с размера на минималната работна заплата е отхвърлено от всички останали участници в Националния съвет за тристранно сътрудничество и без конкретни аргументи е наложен твърд размер от **0,25 лв.**³⁹ (вж. в тази връзка **Приложение №2** по-долу).

4.4.1. Съгласно проведено експресно европейско проучване⁴⁰ за условията на полагане и заплащането на нощния труд в европейските страни се установява следното:

ДЪРЖАВА	ОСОБЕНОСТИ	СРЕДНА ЦЕНА ⁴¹
Белгия	Урежда се в рамките на колективното договаряне и чрез национални споразумения, с отчитане индекса на	50% от ОРЗ

37 Размерът от 180 лв. е достигнат с ПМС №324 от 06.12.2006 г. (в сила от 01.01.2007 г.).

38 КТ „Подкрепа“ предлага минималният размер на допълнителното възнаграждение за всеки отработен час нощен труд да бъде в размер 1% от минималната работна заплата за страната, което да доведе до автоматична индексация при увеличаване на минималната работна заплата.

39 Наредба за структурата и организацията на работната заплата, приета с ПМС №4 от 17.01.2007 г. (обн. Д.В., бр. 9 от 26.01.2007 г., в сила от 01.07.2007 г.).

40 Проучването е осъществено от Международния отдел при КТ „Подкрепа“ към 2019 г. Методологията включва анализ на публичнодостъпните официални източници и експресно допитване до представители на основните национално представителни социални партньори в изследваните страни.

41 Навсякъде в таблицата се сочат почасови допълнителни възнаграждения, дължими за отработването на 1 час нощен труд, изчислени като процент от основната/минималната работна заплата за съответната страна.

	потребителските цени.	
Великобритания	Урежда се в рамките на индивидуалното договаряне, като се отчитат редица здравни ограничения.	10% от ОРЗ
Италия	Урежда се със закон.	
Ирландия	Урежда се със закон, като се отчитат редица здравни ограничения.	25 - 30% от ОРЗ
Испания	Урежда в рамките на колективното договаряне.	15 - 20% от ОРЗ
Кипър	Урежда се със секторни споразумения.	50% от ОРЗ
Латвия	Урежда се със закон.	50% от ОРЗ
Литва	Урежда се със закон.	50% от ОРЗ
Лихтенщайн	Урежда се със закон, като е наложена обичайната практика да се предоставя удължена почивка.	25% от ОРЗ
Малта	Урежда се в рамките на колективното договаряне.	25% от ОРЗ
Норвегия	Урежда със секторни споразумения, като се предоставя допълнително възнаграждение, удължена почивка и разместване на смени и длъжности с цел редуциране количеството нощен труд.	25% от ОРЗ
Полша	Урежда се със закон.	20% от МРЗ
Португалия	Урежда се със закон.	25% от ОРЗ
Румъния	Урежда се със закон.	30% от ОРЗ
Сан Марино	Урежда се със закон.	25% от ОРЗ или 50% при извънреден труд
Словакия	Урежда се със закон.	40% от ОРЗ или 50% при рисков труд
Сърбия	Урежда се със закон.	26% от ОРЗ
Турция	Урежда се със закон, като се предоставя удължена почивка.	

Франция	Урежда се със закон, като се предоставя удължена почивка, а в рамките на индивидуалното и колективното договаряне, и чрез секторни споразумения могат да се предоставят допълнителни придобивки.	
Финландия	Урежда се в рамките на колективното договаряне и чрез секторни споразумения, като се предоставя удължена почивка и допълнително възнаграждение.	
Хърватия	Урежда се със закон, като се предоставя допълнително възнаграждение, а в рамките на индивидуалното и колективното договаряне могат да се предоставят допълнителни придобивки.	
Черна гора	Урежда се с национални споразумения.	40% от ОРЗ
Чехия	Урежда се със закон.	10% от ОРЗ или 20% в публичния сектор
Швеция	Урежда се със закон, като е ограничено до технологично непрекъсваеми дейности.	

4.4.2. От горните данни се установява, че преобладаващата практика в Европа (и в частност – в ЕС) е определянето (най-често със закон) на минимално допълнително възнаграждение за нощен труд като процент от основната работна заплата.

4.4.3. Друг съществен аспект за изясняване условията за полагане и равнищата на заплащане на нощния труд в България е средната доходност на работещите в страната. Може да се обобщи, че над **80%** от българите получават месечни възнаграждения до **1000 лв.**, като същевременно **0,5%** от българите разпределят дивиденди в размер над **7 млрд. лв.** годишно.⁴² Тенденцията е неравенствата да се увеличават и това задълбочава социалната алиенация в българското общество. По-конкретно структурата на доходността при българските работници и служители е следната:

⁴² Цитираната структура на доходността е извлечена от данни на НАП за 2017 г.

- 4.4.3.1. месечен доход до **510 лв. (53,38%** от работещите);
- 4.4.3.2. месечен доход до **1000 лв. (26,11%** от работещите);
- 4.4.3.3. месечен доход до **2300 лв. (15,74%** от работещите);
- 4.4.3.4. месечен доход до **4900 лв. (3,40%** от работещите);
- 4.4.3.5. месечен доход над **4900 лв. (1,29%** от работещите).
- 4.4.4. Едва до **20%** от работещите в нашата страна заработват достатъчно, за да покрият своите и на семействата си нужди.⁴³ Тъй като няма достоверни данни, на статистически принцип може да се предположи, че до **80%** от полагащите нощен труд са именно такива, които получават доход до и под **1000 лв.** Същевременно именно тези работници и служители са изложени на най-голямо здравно, социално и психологическо натоварване; и именно те в най-голяма степен се нуждаят от здравни, социални и психологически услуги, което натоварва в допълнителна степен здравната система и държавното обществено осигуряване. Независимо от това работката от положения нощен труд за една година не е достатъчна да покрие разходите дори за един ден обезщетение поради временна неработоспособност.⁴⁴

5. Политики и мерки във връзка с нощния труд в България

- 5.1. Въпреки че не са свързани пряко с полагането и заплащането на нощния труд, въведените в българското трудово законодателство през **2004 г.** (в предприсъединителния към **ЕС** период) системи за изчисляване на работното време косвено довеждат до възможности за завишаване интензивността на нощния труд в съответните референтни периоди. Обхванати са всички дейности и производства с референтни периоди до **6** месеца, с работна седмица до **56** часа и междуседмична почивка от **24** часа, което е в несъответствие с Директива **2003/88/ЕО**⁴⁵.

43 По данни на НСИ „линията на бедността“ за 2020 г. се установява на 363 лв., което при доход от 1000 лв. едва покрива минималните нужди на тричленно семейство.

44 Данните произтичат от изследване на КТ „Подкрепа“, представено на тематична конференция от 20.06.2018 г., с която е стартирана Националната кампания „За достойни условия и заплащане на нощния труд“.

45 Вж. в тази връзка т. 4.2 по-горе

- 5.2. Горните несъответствия се констатира в Доклад **COM(2017)254**⁴⁶ на Европейската комисия относно изпълнението от държавите членки на Директива **2003/88/ЕО**⁴⁷ относно някои аспекти на организацията на работното време, където се сочат редица нарушения⁴⁸ на Република България в областта на работното време (и в частност – в областта на полагането на нощен труд).⁴⁹
- 5.3. Във връзка с горните констатации като положително следва да се посочи изразеното намерение на **МТСП**⁵⁰ да предложи изменение и допълване на чл. **8** от **НСОРЗ** в частта, с която се определя размерът на минималното допълнително възнаграждение за нощен труд, като досегашният размер от **0,25 лв.** за отработен час бъде променен на **0,15%** от обявената **МРЗ** за страната, но не по-малко от **1,00 лв.** за отработен час, считано от **01.01.2021 г.**
- 5.4. Необходимо е да се помисли за допълване на действащото законодателство за държавните служители (в т.ч. тези към Министерството на вътрешните работи, към Министерството на отбраната и тези в Съдебната власт, които в някои случаи също полагат нощен труд. Независимо от специфичния характер на тяхната работа не намира оправдание отсъствието на адекватна нормативна уредба за полагането на такъв вид труд от тях, респективно за необходимите ограничения, превантивни и защитни мерки, компенсации и други.
- 5.5. Следва в заключение да се отбележи и необходимостта Република България да актуализира своето законодателство за полагането на нощен труд, като го приведе в съответствие с установените европейски и световни

46 Цитираният доклад е достъпен на този адрес:
<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/BG/COM-2017-254-F1-BG-MAIN-PART-1.PDF>

47 Цитираната директива е достъпна на този адрес:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003L0088&from=BG>

48 Нарушения се констатира напр. в Част Д „Ограничения на продължителността на работното време“ (вж. §4 във връзка с бел. 17 и 19), относими вкл. до допустимата продължителност на нощния труд.

49 Вж. например понятието за „работник, който полага нощен труд“ по §4 от чл. 2 „Определения“; изискуемите гаранции по чл. 8 „Продължителност на нощния труд“; задължението за насочване на нощни работници към дневна работа по §1, б. „б“ от чл. 9 „Оценка на здравословното състояние и прехвърляне на работници, които полагат нощен труд на дневна работа“; практически липсващите защити по чл. 12 „Защита на безопасността и здравето“.

50 Проектът на Постановление на МС за изменение и допълване на НСОПЗ е обсъден на заседанието на НСТС от 13.04.2020 г.

стандарти, между които и тези по **Конвенция 171**⁵¹ на **МОТ** от **1990** г. за нощния труд, все още нератифицирана от наша страна.

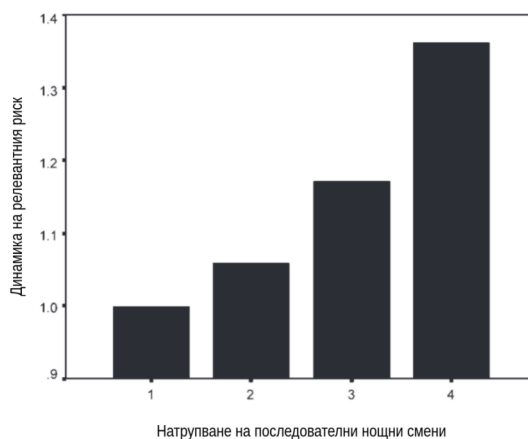
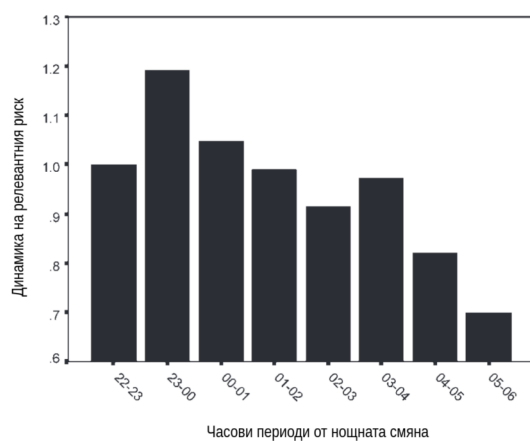
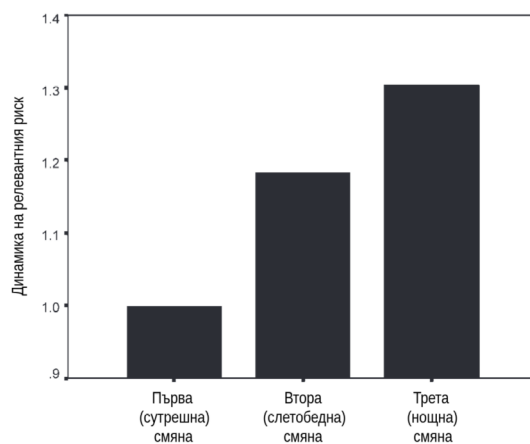
/п/

Проф. д-р Лалко Дулевски
ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

51 Цитираната конвенция е достъпна на този адрес (на англ. език):
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312316

Приложение №1

Динамика на релативния риск при полагане на нощен труд

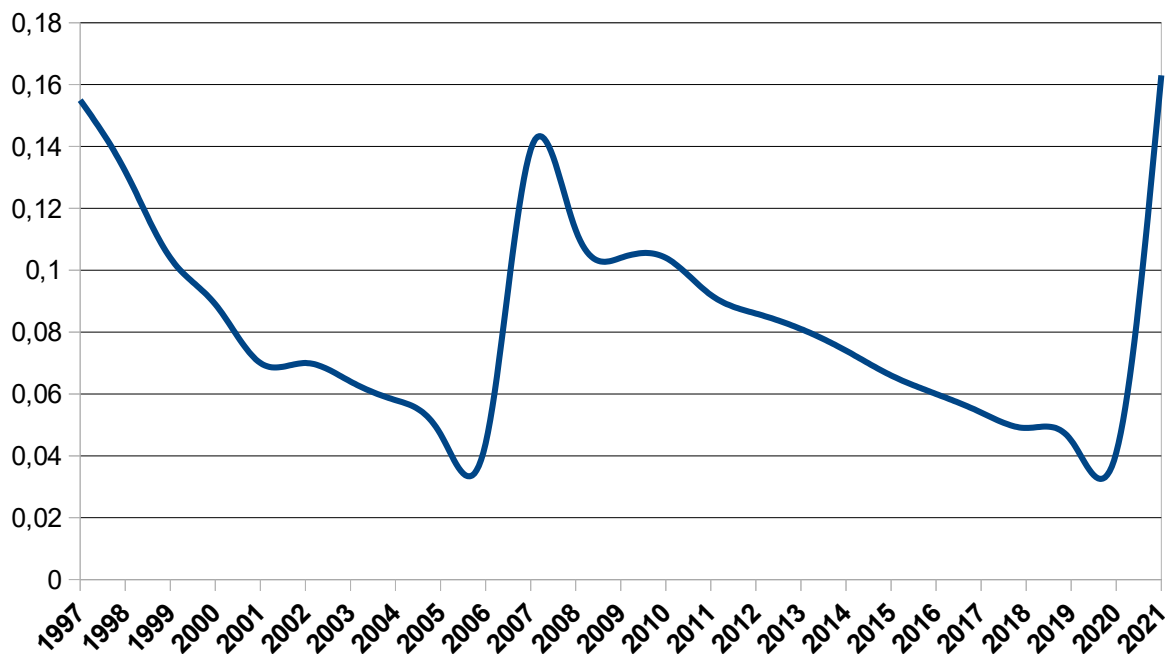

*От приложените схеми са видни степените на риск в зависимост от частта на денонощието, в която се полага трудът; часовете от нощта с най-значителен риск; и кумулирането на риска при отработване на няколко последователни нощни смени (вж. абсцисата). Рискът с коефициент на вероятност **1.2** и повече (вж. ординатата) се счита за неприемлив.⁵²*

52 Folkard S., Tucker P.: Shiftwork, Safety and Productivity; Occup.Med. 2003; 53:95-101.

Приложение №2

Динамика на цената на нощния труд спрямо МРЗ за страната

От приложената схема може да се проследи трайната тенденция към обезценяване на нощния труд в контекста на увеличаващата се минимална работна заплата за страната; както и догонващия ефект на увеличението, което е осъществено през **2006 - 2007 г.** и това, което се планира да бъде извършено от началото на **2021 г.** (вследствие на което стойността на нощния труд ще надхвърли незначително равнищата, достигнати през **1997 г.**). Представено е процентното съотношение (вж. ординатата) между цената на **1** отработен час нощен труд спрямо минималната работна заплата за страната, достигната към съответните години (вж. абсцисата).